

УДК 63(091):636.27

С. М. РИЖУК, д-р с.-г. наук, член-кореспондент НААН, Київ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ СИМЕНТАЛЬСЬКОЇ ПОРОДИ ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Показано походження, екстер'єр та конституцію симентальської породи великої рогатої худоби. Висвітлено селекційно-племінну роботу, яку проводили з тваринами. Наводяться дані щодо виведених ліній в породі та ареал поширення симентальської худоби в Україні.

Ключові слова: велика рогата худоба, племінна робота, симентальська порода

Вступ. Скотарство є провідною галуззю тваринництва. Близько 50% усієї продукції тваринництва виробляє саме ця галузь. Від великої рогатої худоби отримують різні види продукції: молоко, яловичину, гній, якісні шкури для виробництва шкіри. Приблизно до середини минулого століття скотарство розвивалося у двох основних напрямках – молочному і м'ясному. Одні породи удосконалювалися в напрямку молочності, інші – м'ясності. Однак пізніше у ряді країн ситуація змінилася – виявилось більш вигідним розводити худобу порід подвійного напрямку продуктивності (комбінований). Тому більш широко починають використовувати такі породи, як симентальська та деякі інші. Завдяки своїй універсальній продуктивності, а також здатності до акліматизації, ця худоба у свій час була широко розповсюджена у різних кліматичних зонах України [1, с. 36–41].

Метою статті є відтворення на основі архівних джерел загального огляду історії створення симентальської породи великої рогатої худоби.

Симентальська худоба – одна з найстаріших порід світу. Її нащадки були завезені в Швейцарію в середині V століття нашої ери. Відносяться симентали до краніологічного типу *Bos taurus frontosus*, які характеризуються довгим і широким лобом. Тривалий час вони відрізнялись примітивними формами тілобудови і низькою продуктивністю і лише з 50–60-х рр. XIX ст. під впливом споживання великої кількості кормів, а також застосування відбору і підбору в роботі з тваринами вони набули грубої тілобудови.

Назва породи походить від річки Сімме, в долині якої створювались кращі групи цієї худоби. Існує кілька гіпотез щодо походження сименталів. Згідно з Rutimeyer'ом, появу бернської худоби (так раніше називалася порода

© С. М. Рижук, 2014

по назві кантону Берн), пов'язують з переселенням бургундів із Швеції під натиском римлян у Савою та Західну Швейцарію, які привели в цю місцевість досить масивну худобу, яка мала короткі і важкі роги.

Іншої точки зору дотримувався Дюрст. Він вважав, що бернська худоба утворилася внаслідок схрещування торфяникової худоби з диким туром (*Bos primigenius Bojanus*). На його переконання, безпосереднім предком сименталів була худоба аллеманів (III–V ст.). Аллемани мали тоді наймасивнішу худобу серед усіх народів центральної Європи. У III–V ст. вони завойовували Швейцарію і завезли туди свою худобу.

Зручне географічне розміщення Швейцарії в центрі Європи сприяло широкому експорту худоби, а сприятливі кліматичні умови, багаті альпійські пасовища, високий попит інших країн на племінну худобу протягом тривалого часу впливали на удосконалення бернської породи [3, с. 35–86, 5, с. 15–47].

У розвитку породи відмічають декілька етапів. На першому етапі (V–XVI ст.) відбувалося розповсюдження в Швейцарії завезеного туди бургундами із Скандинавії готського скоту, його поступове удосконалення і формування симентальської породи (тип скоту дрібний, ніжний – примітивний). На другому етапі (XVII–XVIII ст.) здійснювалась широка торгівля худобою всередині країни і за її межами. Встановлено порядок оцінки скоту, який представляли на виставках (тип його залишався примітивним). Протягом третього етапу (XIX ст.) був прийнятий перший закон щодо покращення тваринництва (1809 р.): проводилася екстер'ерна оцінка худоби на виставках (у 1857 р. в Берні, у 1856 і 1878 р. – Парижі), засновано племінну книгу альпійської п'ятнистої худоби (1879 р.) і Швейцарський тваринницький союз бернської п'ятнистої худоби (1890 р.). Симентали стали більшими, набули грубої тілобудови. Четвертий етап (перша третина XX ст.) охарактеризувався введенням обліку походження тварин, селекцією їх за ростом (1910 р. – висота корів у холці 147 см; 1925 р. – 150 см), введення мічення худоби вушними бірками (1923 р.). На п'ятому етапі (середина XX ст.) здійснювалось перетворення типу тварин (перевагу стали віддавати нижчим тваринам; стандарт висоти корів у холці становив 137–147 см, бугаїв – 147–157 см). На шостому етапі (друга половина XX ст.) проводилася широка перевірка корів за молочною продуктивністю, введений новий стандарт породи (висота корів у холці 136–142 см, бугаїв – 140–148 см) [2, с. 24–65, 5, с. 75–84].

У 60–х роках перейшли до інтенсивної селекції з метою створення тварин подвійної продуктивності, які відрізняються підвищеною молочністю, почалася систематична перевірка бугаїв за якістю нащадків і швидкістю молокovidчачі у корів; вміст білка в молоці став одним із селекційних

показників за яким проводили відбір тварин. Почали експортувати худобу і сперму биків у США і Канаду.

У 70-ті ХХ ст. роки велася інтенсивна селекція сименталів за молочністю і м'ясністю, продовжувалося її схрещування з червоно-рябою, голштинською та фризською породами тварин, биків стали оцінювати за м'ясними і відгодівельними якостями нащадків, а дані племінного обліку країни обробляти на ЕОМ. Помісі, отримані в результаті такого схрещування, переважали за молочною продуктивністю чистопорідних сименталів на 1000–1500 кг.

Розпочався експорт симентальської худоби в Англію та інші країни [4, с. 211–222].

Швейцарські симентали старого типу були пізньоспілими, з невисокою молочною продуктивністю. В їхньому екстер'єрі відмічалися великі недоліки — перш за все високоногість і надзвичайно висока припіднятість крижів. Тварини сучасного бажаного типу відрізняються добрим здоров'ям і плодючістю, невибагливістю до кормів, умов утримання і високим використанням грубого корму. Груди в них глибокі; кінцівки короткі; тулуб середній за довжиною, широкий з добре розвинутою мускулатурою; молочна залоза у корів достатньо розвинута.

Українські симентали виведені поглинальним схрещуванням місцевої худоби (переважно сірої української) з швейцарськими симентами з одночасним розведенням помісей бажаного типу «в собі».

Поява симентальської породи великої рогатої худоби в Україні датується першими повоєнними роками після розгрому армії Наполеона. Окремі групи сименталів завозили з-за кордону в поміщицькі мастки Чернігівської, Харківської, Полтавської, Київської, Подільської губерній в тодішніх їх межах. Тварини цієї породи відзначались досить значною на той період молочною продуктивністю (1800–2600 кг) і тому широко рекламувалися для метизації місцевої маломолочної худоби (сірої і білоголової українських). З цією метою в окремих земствах організовували парувальні пункти, на яких утримували чистопорідних симентальських бугаїв як завезених з-за кордону, так і місцевої репродукції. Вони використовувались для масового поліпшення місцевої худоби.

З числа перших заводів симентальської худоби в Україні слід назвати поміщицькі господарства в Ново-Бикові на Чернігівщині (1815–1828 рр.); Білій Церкві на Київщині (1860 р.); господарство В. С. Кочубея на Полтавщині; а також на Харківщині. За даними Є. Ф. Ліскуна (1910 р.), в 28,9 % господарств поміщиків розводили симентальську худобу.

У 1871 р. на парувальних пунктах Київської губернії зареєстровано 43 бугаї симентальської породи, 52 швіцької, 12 сірої української, 10 інших порід. Симентальськими бугаями спарували 2136 корів, швіцькими – 1465, сірими українськими – 369 корів.

Важливою формою популяризації кращих порід, в тому числі

симентальської, було систематичне проведення губернських аукціонних виставок високопродуктивних тварин. Як зазначалося у звітах про їх проведення, у Харківській губернії особливий попит серед покупців бугаїв мала симентальська порода.

Значну роль у формуванні симентальської породи в Україні відіграла створена у 1909 р. з ініціативи М.П. Пахомова Харківська племінна книга, до якої в 1911 р. було внесено 947 племінних тварин із 34 господарств, в тому числі 29 чистопорідних бугаїв, 236 чистопорідних корів і 71 помісну корову симентальської породи.

У 1914 р. було створено Київську і Полтавську племінні книги [5, с. 15].

Симентальська порода в кінці XIX ст. завоювали в Україні багато прибічників. Вона вважалась придатною як для роботи, так і для відгодівлі, а також при належній годівлі відзначалась і високою молочною продуктивністю. Все це було передумовою створення на початку XX ст. масивів цієї породи в центральній, північній і східній зонах України, яка за чисельністю займала в 30-ті роки 4-те місце після червоної степової, сірої української і швіцької порід.

Слід відмітити, що в добрих умовах господарювання вже в 1940 р. ферма «Пролетарська революція» Гельм'язівського району (в той час Полтавської, нині – Черкаської області) одержала 3574 кг молока на фуражну корову. Корова Зайчиха цієї ферми за 300 днів лактації дала 5449 кг молока жирністю 3,5 %, а корова Веселка – 5283 кг з вмістом жиру 3,7 %.

З 1940 р. надої чистопородних симентальських та помісних високої кровності корів трьох і більше отелень у племгоспах тодішніх Наркомату сільського господарства і Головцукру Наркомату харчової промисловості були такими: «Терезине» – у п'яти голів 6060 кг; «Тростянець» – у 21 голови 5640 кг; «Червоний велетень» – у двох голів 8604 кг; «Шамраївський» – у 18 голів 5030 кг.

У перший повоєнний період (перша світова і громадська війна) до кінця 30-х років XX ст. сименталів з-за кордону в Україну практично не завозили, і становлення даної породи відбувалося за рахунок власних племінних ресурсів, яке залишилось після лихоліть першої світової війни, революції і громадянської війни. Для цього було створено ряд племінних заводів симентальської худоби.

У 1926 р. на базі стада симентальської худоби Носівської дослідної станції було створено племзавод «Терезине» (Київської області); у 1931 р. – племзавод «Шамраївка», укомплектований поголів'ям, закупленим у населення і переведеним із ряду цукрорадгоспів.

До провідних держплемрозплідників (ДПР) відносились: «Гельмязівський» (Київська обл.), створений на базі чистопорідного симентальського поголів'я колгоспів «Іскра» і «Зірка комунізму» та

сформований за ініціативою зоотехніка П.М. Околовича. Уже на 1.07.1936 р. у зоні діяльності цього ДПР налічувалось близько 80% сименталізованої худоби. Із 259 бугаїв 23 були елітними, а 21 – першого класу.

За даними породного районування, поголів'я сименталів в Україні у повоенні роки становило близько 32% поголів'я цієї худоби в цілому по СРСР. За цим показником вони посіли друге місце (після червоної степової). Найбільше їх розводили у Чернігівській – 95%, Вінницькій – 71%, Станіславській – 90% і Чернівецькій – 86% областях. Причому, чистопородних тварин було зафіксовано близько 3%, а висококрівних помісей – майже 5%.

У 1934 р. було завершено роботу над випуском першого тому Державної племінної книги симентальської породи, робота над якою була розпочата у 1929 р. На основі Положення й Інструкції, висувалися мінімальні вимоги до тварин і якості їхньої продукції, на підставі яких худобу, яка відповідали їм записували до ДПК.

До ДПК записували як чистопорідних корів, так і помісних, з живою масою 450 кг і більше та надоем за 3-тю лактацію не менше 2100 кг. До бугаїв було встановлено такі вимоги: не менше 500 кг ваги у дворічному віці, продуктивність матері – понад 2300 кг.

У записаних до першого тому ДПК тварин, насамперед корів, як правило, не було даних щодо їх родоводу (85 %). Дані родоводу щодо бугаїв та молодняка були більш як на 50 % записані до ДПК тварин, що вказує на відсутність на той період систематизованої селекційної роботи з сименталами в Україні.

Не зважаючи на те, що Україна пережила дві світові й одну громадянську війни, розкуркулювання і колективізацію, що змушувало боротися за виживання і здійснювати екстенсивне ведення господарства, кількість сименталів в 1974 р. становила вже 37,4 %. Ця худоба розводилась у 17 областях України. Завдяки міцності конституції і відносній невибагливості до умов навколишнього середовища найбільше розповсюдження симентали мали в зоні бурякосіяння, що поєднувалося з інтенсивним зерновим господарством.

Симентали традиційно мали порівняно добру племінну базу. Ще в 1987 р. налічувалося 22 племінних заводи і 12 племгоспів, середня продуктивність корів яких становила відповідно 4435 і 3538 кг. В багатьох стадах цей показник перевищував 5000 кг.

Цілеспрямована племінна робота із сименталами в Україні розпочалась значно раніше, ніж з багатьма іншими породами. Це сприяло тому, що в породі виведено чимало цінних ліній. З них у племзаводі «Гростянець» – лінії Бистрого, Богатиря, Вахтера, Сідоніса, Гетмана, Мергеля, Аскольда, Сигнала, Мікрометра, Марса, Симетричного, Нальота, Визова, Верного; «Терезине» – лінії Геродеса, Альрума, Ціпера, Кодекса, Білянка; «Хмільовик» – лінії Лорда, Фауста, Фіделію; у племзаводі «Червоний велетень» – лінії

Бісера, Тамана, ЛавраЮ, Неоліта; «Українка» – лінії Ефекта, Тореадора; у племзаводі «Матусове» – лінія Моха; «Шамраївський» – лінії Лебедя; у племгоспі «Верхняцький» – лінія Апельсина; в зоні Золотоніського міжрайплеом'єднання (МРПО) і колишнього Гельмязівського ДПР – лінії Екземпляра, Кагала, Іезуїта, Перуна, Фастуна, Кімера, Болонда, Белнара та інші.

Це лише ті лінії, що виведені і велись у господарствах України. Загалом їх у породі використовувалось, як зазначають М.В. Зубець і В.П. Буркат (1989), близько 80. За сучасним розумінням для прогресивного розвитку породи їх достатньо 8–12 [5].

Висновки. Симентальська порода великої рогатої худоби – одна з найстаріших порід світового значення, вік якої нараховує 1559 років: еволюція бернської, в наступному симентальської породи в Швейцарії пройшла шлях від дрібної, ніжної і примітивної худоби до великої з грубою тілобудовою тварин в 50-х роках ХІХ ст. Перші закони Швейцарії щодо покращення худоби 1809–1872 рр. передбачали покращення худоби в комбінованому молочно-м'ясному напрямі, що сприяло створенню тварин виключно міцної конституції. Початок походження симентальської породи в Україні бере свій початок з 70-х років ХІХ ст. шляхом завезення симентальської худоби, головним чином, із Швеції і її схрещування з сірою українською худобою. Протягом п'яти років велася робота зі створення Державної племінної книги симентальської породи, І том якої з'явився у 1934 р.

Список літератури: 1. Капралюк О.В. Еволюція симентальської породи комбінованого напрямку продуктивності / О.В. Капралюк // Тваринництво України. – 2012. – №10. – С. 36–41. 2. Кожарин Ф.С. Породи крупного рогатого скота СССР / Ф.С. Кожарин, Д.И. Старцев, Е.А. Арзуманян, Е.А. Новиков. – М., «Сельхозгиз», 1940. – 222 с. 3. Рубан Ю.Д. Еволюція симентальської породи скота: опыт і перспективи его использования / Ю.Д. Рубан. – К. : Аграрна наука, 2002. – 296 с. 4. Рубан Ю.Д. Породы і племенное дело в скотоводстве: эволюция і прогресс / Ю.Д. Рубан. – К. : Аграрная наука, 2002. – 394 с. 5. Ружевский А.Б. Породы крупного рогатого скота / А.Б. Ружевский, Ю.Д. Рубан, П.П. Бердник. – М., «Колос». – 1980. – 246 с. 6. Шкурин Г.Т. Генезис симентальської породи в Україні / Г.Т. Шкурин. – К., Аграрна наука, 1998. – 302 с.

Bibliography (transliterated): 1. Kapralyuk O.V. Evolyutsiya symental's'koyi porody kombinovanoho napryamu produktyvnosti / O.V. Kapralyuk // Tvarynnytsvo Ukrainy. – 2012. – №10. – P. 36–41. 2. Kozharyn F.S. Porodu krupnogo rohatoho skota SSSR / F.S. Kozharyn, D.Y. Startsev, E.A. Arzumanyan, E.A. Novikov. — Moscow, «Selkhozhyz», 1940. – 222 p. 3. Ruban Yu.D. Evolyutsyya symmental's'koy porodu skota: opyt y perspektyvu eho yspol'zovannya / Yu.D. Ruban. – K.: Ahrarnaya nauka, 2002. – 296 p. 4. Ruban Yu.D. Porodu y plemennoe delo v skotovodstve: evolyutsyya y prohress / Yu.D. Ruban. – K. : Ahrarnaya nauka, 2002. – 394 s. 5. Ruzhevskyy A.B. Porodu krupnogo rohatoho skota / A.B. Ruzhevskyy, Yu.D. Ruban, P.P. Berdnyk. – Moscow, «Kolos». – 1980. – 246 p. 6. Shkurn N.T. Henezys symental's'koyi porody v Ukraini / H.T. Shkurn. – K., Ahrarna nauka, 1998. – 302 p.

Надійшла (received) 01.12.2014